

УДК 316.312

ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В СІМ'ЯХ З ДЕВІАЦІЙНИМИ ФОРМАМИ ПОВЕДІНКИ

Борщ Костянтин Костянтинович

м.Ужгород

Поширення девіаційних форм сім'ї в сучасності супроводжується негативними наслідками для всього суспільства, особливо для наших нащадків. Різноманітна девіаційна поведінка, яку діти протягом всього життя спостерігають у своїх батьків сприяє психологічним, інтелектуальним та фізичним порушенням їх розвитку, що в майбутньому може негативно відобразитися на розвитку всього суспільства.

Ключові слова: неповні сім'ї, алкоголізм, насилля, девіація, діти, соціальне сирітство.

Сутність, причини та типи девіацій вивчали такі видатні вчені як: Ц.Ламброзо, В.Шелдон, Е.Дюркгейм, Р.Мертон та ін. Вони зробили значний внесок щодо розуміння даного поняття в науці.

Появу і поширення девіації більшість дослідників пов'язує з протиріччями соціального розвитку. Девіантна поведінка є результатом дії широкого кола соціальних, економічних, культурних, історичних і політичних факторів.

При соціологічному вивченні причин поведінки, що відхиляється, особлива увага приділяється аналізу механізмів взаємозв'язку різних факторів. В основі девіацій лежить конфлікт цінностей, інтересів, розходження потреб, деформація способів їх задоволення, помилки у вихованні, негативний життєвий досвід, емоційні проблеми, неадекватність самооцінки і рівня домагань, слабкий розвиток рефлексії, низький рівень адаптивних можливостей [1, с.16].

До найбільш розповсюджених форм девіаційних форм сім'ї відносяться:

1. Сім'ї де хоч один із членів сім'ї зловживає алкоголем;
2. Сім'ї де є насилля;
3. Неповні сім'ї.

Алкоголізм в сім'ї є однією з тих проблем, що сильно впливає на розвиток дітей, що в них виховуються. Алкоголізм руйнує жит-

тя майбутньої сім'ї дитини, при досягненні зрілого віку 65-80% синів стають алкоголіками або наркоманами. Для дівчаток співвідношення менше, але вони більш піддаються впливу суспільства. Для дітей алкоголізм батьків особливо болючий і може призвести до психологічних порушень, в кращому випадку - до постійних стресів і неврозів.

Дітям алкоголіків доводиться звикати жити в атмосфері брехні і постійної недовolenості, тому їх психіка стає нестійкою. Питущі мати чи батько у тверезому стані використовують дітей в якості якоря для утримання себе від остаточної деградації. А у п'яному вигляді про них просто забувають, або навпаки - докучають надмірною опікою.

З раннього віку таким дітям доводиться соромитися своїх батьків, багато хто навіть спочатку не розуміють, чому. Дана ситуація відрізняє їх від однолітків з нормальних сімей, і вони насилу будують свої відносини з оточуючими.

Але шкода від пияцтва батьків не обмежується лише соромом і замкнутістю характеру їхніх дітей. У сім'ях, де є алкоголіки, нерідкі бійки і пряме насильство над дітьми - психологічні знущання, приниження і побої. Діти відчувають страх як перед батьками, так і за їх здоров'я і життя. Не дивно, що такі діти невпевнені у своєму майбутньому. Від безсилля що-небудь змінити в своєму житті вони або ховають свою проблему за агресією, або йдуть в уявний світ.

Діти в родині алкоголіків подібні цуценяті, якого то гладять, то штовхають, то просто не помічають. Вони не можуть зрозуміти, що повинні робити, щоб їх любили батьки. Більше того, малолітнім членам сім'ї доводиться оберігати від сторонніх ганебну сімейну таємницю, інакше вони постраждають від презирства і жорстокості однолітків.

Якими б не були батьки, їх авторитет для дитини має величезне значення, і даний член сім'ї повністю копіює стереотип по-

ведінки дорослих. Тільки в підлітковому віці у дітей з'являються інші кумири і авторитети, але і тоді юні нащадки алкоголіків підсвідомо наслідують батьківську поведінку. Такий стереотип в більшості випадків залишається на все життя, тому діти з питущих сімей самі рано починають випивати. У розвитку пристрасті до алкоголю важливу роль відіграють і спадковість, і неправильне виховання, і психічна неповноцінність дітей, народжених від питущих батьків.

Діти алкоголіків більш схильні до наркоманії та безшлюбності. За даними опитування тільки 56% хлопчиків і 60% дівчат із сімей алкоголіків утримувалися від вживання наркотиків. Діти, виховані в сім'ях людей, що зловживають спиртним, набагато рідше одружуються, ніж їх однолітки з непитущих сімей, тому що вони менш адаптовані до соціальних відносин.

Дорослі діти алкоголіків виносять з неспокійного дитинства численні комплекси, низьку самооцінку і тривожність, що дуже заважає їм у житті. Тому потрібно своєчасно надати допомогу сім'ї, де присутній алкоголізм, особливо – дітям. Якщо ця допомога буде надана вчасно, діти з сімей алкоголіків мають шанси вирости повноцінними людьми, адекватними по відношенню до себе і людям [6].

Іншою великою проблемою в сучасних українських сім'ях є насильство. Найстрашніше в сім'ях даного типу те, що діти, які в них виховуються можуть зазнавати жорстокого відношення до себе, а інколи і побоїв.

Статистичні дані свідчать, що діти, які зазнали жорстокого ставлення зі сторони батьків, мають специфічні фізичні та психологічні вади: поганий стан здоров'я, нервові порушення, затримки психічного розвитку. Більшість з них має складний характер, відхилення в поведінці, особистісні конфлікти. Водночас всі вони є «групою ризику» стосовно соціальної адаптації [5, с.139]

Існує низка загальних ознак, які властиві переживанням та поведінці можливо не всіх, але ймовірно більшості дітей із сімей, у яких існує насильство:

Страхи. Діти з сімей, де практикується насильство, переживають почуття страху. Цей страх може проявлятися різним чином: від замкнення в собі та пасивності до насильницької поведінки.

Зовнішні прояви поведінки. Особлива уразливість психіки дітей та відсутність контролю над ситуацією приводять до проявів впертості у їх поведінці або агресивних вчинків.

Неможливість висловити почуття вербально. Спостерігаючи за насильством у сім'ї, діти доходять висновку, що насильство – це засіб, яким «дорослі» вирішують свої конфлікти та наболілі проблеми. Оскільки ніхто не вчив цих дітей, як потрібно висловлювати свої почуття, вони дуже часто не знають, що вони відчувають або зазнають та як можливо проявити свої емоції та відчуття у вербальній формі.

Залучення до боротьби батьків. Багато дітей залучаються до боротьби батьків. Вони відчайдушно бажають зупинити насильство і конфлікти, які постійно спостерігають у своїй сім'ї. Вони можуть відчувати почуття відповідальності за проблеми своїх батьків, їм спадає на думку, що саме вони – діти – є причиною розладу у сім'ї. Унаслідок того, що діти дуже глибоко залучені до конфлікту в сім'ї, їм важко відділити свою індивідуальність від особистості своїх батьків.

Захисник матері. Багато дітей із сімей, де практикується насильство, залучаються до конфлікту, намагаючись захистити свою матір від побоїв. Дитина відчуває гнів по відношенню до свого батька за те, що той завдає біль матері. Деякі діти можуть обурюватися тим, що їх матері слабо протидіють насильству та миряться з ним. У подальшому в цих дітей можуть виникнути почуття провини за те, що вони гніваються та обурюються поведінкою своїх батьків.

Розчарування. Життя у сім'ї, де практикується насильство, дуже напружене. Постійний стрес, який відчувають діти, часто приводить до того, що вони збуджені, знервовані, розчаровані, часто роздратовуються навіть при незначних труднощах.

Відсутність інформації. Багато хто з матерів не хочуть завадати шкоди своїм дітям, намагаючись приховати від них факти насильства. Діти відчувають занепокоєність і смуток, що переживають їх матері, але не розуміють із чим це пов'язано. Багато ді-

тей не розуміють, чому їх ізолюють у разі необхідності, відводячи до родичів або сусідів, де вони перебувають без будь-якої інформації, не розуміють повністю ситуацію, а тому не можуть адекватно реагувати на неї.

Почуття «заслуженості» жорстокого поводження. Багато матерів, які не хочуть настроювати дітей проти своїх батьків, намагаються знайти їм виправдання. Дитина, яка бачить матір у синцях, зі слідами побоїв, але при цьому їй говорять: «Усе в порядку, тато нас насправді дуже любить», доходять висновку, що бути любимим означає відчувати фізичну біль. Дитина, мати якої постійно захищає її батька за завдане їм насильство, часто починає відчувати, що теж «заслужовує», щоб її били.

Почуття не потрібності. Оскільки батькам доводиться віддавати багато енергії і сил на розв'язання конфлікту, то в них залишається мало сил та часу на виховання і прояви любові, для піклування про своїх дітей. Унаслідок у дітей може виникнути відчуття занедбаності, що примушує їх думати, що вони нікому не потрібні, не вважаються шанованими людьми, які заслуговують на увагу і піклування.

Ізоляція. У більшості сімей, у яких використовують насильство, факт його існування не обговорюється відкрито. Дітям батьки дають зрозуміти, що не бажано обговорювати сімейну ситуацію в школі чи з друзями, це примушує дітей відчувати себе якимись особливими. Деякі діти вважають, що ними не все в порядку, оскільки їх життя в сім'ї відрізняється від життя їхніх однолітків.

Суперечливі почуття по відношенню до батька. Діти продовжують вважати батька своєю рідною людиною незалежно від того, поведився він жорстоко з матір'ю або ним самим чи ні. Тому дитина може відчувати різноманітні почуття по відношенню до батька.

Діти, які були свідками сімейного насильства, зазнають відповідних до ситуації змін у характері: у почуттях, поведінці, навіть у фізичних показниках, а саме:

Почуття. Відчуття фізичного, сексуального чи іншого насильства викликає в них почуття нікчемності, безсилля, провини і відповідальності за насилля, страху за себе, братів, сестер і матір, гніву, смутку, приниження, прийняття насильства за норму.

Поведінка. На поведінку цих дітей впливають картини сімейних драм, яких вони не в змозі позбутися, що викликає зрозумілий неспокій, нездатність сконцентруватися, прояви насильства до інших, погану успішність, пропуски занять у школі.

Фізичні показники. Насильство у сім'ї нерідко призводить до одержання фізичних ушкоджень під час конфліктів, проявів ену-резу, порушення сну, головних болів, болів у животі, відставання у розвитку. Діти, які потерпають від насильства, ставши дорослими, мають серйозні вади у своєму характері та поведінці. Вони часто відчувають труднощі у спілкуванні з оточуючими, стають підозрілими та недобррозичливими. Багато з них мають занижену самооцінку, вважають себе не вартими любові, нездатними на значні досягнення у житті. Не маючи в дитинстві глибокого позитивного емоційного зв'язку з батьками, не відчуваючи безумовного прийняття та любові з боку матері та батька, такі діти, ставши дорослими, не можуть створити повноцінних подружніх або партнерських стосунків з людьми. Від власних дітей вони вимагають безумовної відданості та слухняності. У них виникають нереалістичні очікування стосовно поведінки, успіхів у навчанні та розвитку здібностей своїх дітей. Все це призводить до конфліктних ситуацій у їх власній родині. Отже, насильство над дітьми – це процес, що повторюється та поширюється циклічно, передається від покоління до покоління.[5. 140]Тому, дана проблема потребує негайного вирішення та пошуку шляхів її попередження.

Ще однією девіаційною формою є неповні сім'ї. В даній формі сім'ї, на відміну від попередніх, взагалі відсутній вплив одного з батьків на дитину, що також негативно впливає на її розвиток та виховання.

Для повноцінного розвитку малої дитини необхідна повна сім'я та вплив на неї батька (чоловічий) і матері (жіночий). Завдяки їм відбувається повноцінна первинна соціалізація дитини, формуються її соціально-рольові позиції, які пов'язуються не тільки із усвідомленням того, до якої статі вона належить, а й із засвоєнням певних моделей чоловічої і жіночої поведінки (більшою

мірою за рахунок повторення, що є характерним у розвитку дітей дошкільного віку). Відсутність когось з батьків у сім'ї ускладнює дитині не тільки набуття необхідної життєвої компетенції, а й вироблення своєї лінії поведінки, адекватної статі.

Виховне середовище будь-якої неповної сім'ї є деформованим, оскільки в ньому домінують риси характеру, стилю спілкування і особливості світосприйняття саме того із батьків, який залишився з дитиною і виховує її. Спостереження доводять, що мами виховують хлопчиків так, як дівчаток, - цим значною мірою можна пояснити інфантильність дорослих чоловіків, вихованих у материнських сім'ях; батьки (чоловіки) виховують дівчаток так, як хлопчиків, - вони засвоюють чоловічий стиль спілкування і поведінки.

Діти в неповних сім'ях, як правило, важко переживають наявну сімейну ситуацію. Найбільш гострі переживання і наслідки від розлучення батьків виникають у дітей молодшого дошкільного віку – підвищена лякливність, розлад сну, зниження пізнавальних інтересів. Діти середнього і старшого дошкільного віку переживають біль утрати, тривогу, стають плаксивими, некерованими у поведінці, агресивними, у них спостерігається збіднення фантазії. Як наслідок порушеної сімейної атмосфери відчувається ураженість морально-емоційного світу дитини, його зрідненість, виникнення певних комплексів у спілкуванні з ровесниками, деформація батьківсько-дитячих взаємин – усе це матиме наслідки в майбутньому [4, с.62-63].

Дані наслідки потрібно враховувати та знати кожному подружжю, у яких виникають конфлікти та, при наявності дітей, які думають про розлучення.

Для попередження і вирішення проблеми девіаційних форм сім'ї не обійтись без втручання самого суспільства, в якому дана проблема існує. Багато вчених, з різних галузей, вивчаючи сутність та особливості девіаційних сімей, намагалися запропонувати шляхи вирішення даної проблеми та способи попередження її негативних наслідків для суспільства.

Щодо алкоголізму в сім'ї, важливе значення відіграє просвітницька робота, задля підвищення компетентності громадян у даній проблемі. Просвітницька робота повинна базуватися на наступних засадах:

- боротьба з пияцтвом є державним завданням, яка потребує постійної цілеспрямованої уваги відповідних відомств, відповідальності та контролю; ця боротьба має економічні, медичні, адміністративно-правові, педагогічні, культурно-релігійні та інші аспекти;
- антиалкогольна пропаганда є службовим обов'язком медичних працівників усіх рівнів, перш за все психіатрів, невропатологів, наркологів, дитячих та підліткових лікарів, терапевтів;
- попереджувальна робота щодо шкідливості спиртних напоїв повинна починатися з раннього дитинства, тобто ще в родині, і поступово охоплювати молодь на всіх вікових етапах її

розвитку, з акцентом на підлітковий вік;

- особливої уваги потребують контингенти населення, серед яких пияцтво має особливо серйозні соціально-економічні та медичні наслідки (вагітні жінки, матері, що годують немовлят, шкільна та студентська молодь, виробничі працівники);
- антиалкогольні заходи повинні мати комплексний і регулярний характер і базуватися на наукових, насамперед медико-соціальних, аспектах [6, с.35]

Велике значення також відіграє роль медицини, адже алкоголізм – це захворювання, тому його необхідно лікувати за допомогою відповідних фахівців та методів. Також важливою є робота психологів задля психологічної допомоги не тільки хворому, але й його родині. Незамінними в даній ситуації є соціальні працівники, які безпосередньо займаються допомогою даним типам сімей.

Щодо насильства в сім'ї, то тут також є свої особливості. Сьогодні робота із забігання насильства у родині спрямована переважно на надання допомоги постраждалим і застосування санкцій щодо агресора, тобто на подолання наслідків насильства, а не на попередження цього явища. Проте для того, аби розв'язати таку проблему, необхідно ліквідувати і причини її виникнення.

Робота, щодо подолання домашнього насильства повинна проводитися не тільки з жертвою, а й з кривдником, який теж підсвідомо страждає та потребує психологічної допомоги.

Проблема попередження насильства у конфліктних сім'ях остаточно може бути вирішена тільки на підґрунті розв'язання проблем соціуму: поліпшення економічної ситуації в країні, можливість самореалізації у професійній діяльності із одночасною можливістю власною працею забезпечити матеріальний добробут сім'ї. Необхідно налагоджувати психокорекційну роботу з батьками та дітьми [5, с.141]

Тільки при залученні суспільства та держави можна вирішити цю гостру проблему сучасності як насильство в сім'ї.

Цей аспект не може не зачіпати проблему неповних сімей. Адже тільки на допомогу оточення та держави може розраховувати одинока мати чи батько з дитиною. Адже дана ситуація викликає труднощі не тільки в психологічному аспекті, але й матеріальному. Тому соціальна політика держави має бути направлена на допомогу таким типам сімей, особливо у фінансовому забезпеченні їх життєдіяльності та надання можливостей для ефективного функціонування та принесення користі суспільству, незважаючи на життєві труднощі.

Отже, з усього вище сказаного не можна оминати головної умови вирішення проблеми девіантних форм сім'ї – це участь у її вирішенні не тільки самих членів сімей, але й всього суспільства та держави. Адже сама наявність таких життєвих ситуацій свідчить про неспроможність деяких членів суспільства самостійно справлятися з власними проблемами. Тому єдиним шансом для повноцінного життя таких сімей є допомога оточення у вирішенні їх життєвих труднощів.

Література та джерела

1. Веред І.С., Кушнір Ю.В. Соціологія девіантної поведінки. Навчальний посібник. – Донецьк: КІЦ, 2013. – 192 с.
2. Ганич О.М., Ганич Т.М., Ганинець П.П. Алкоголь і куріння: у путях рабської залежності. - Ужгород, 2009.- 128с.
3. Думко Ф.К. Насильство у сім'ї с. 42-47 / Вісник Харківського державного університету «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи». – 1999. - №433 – 185с.
4. Про становище сімей в Україні: Доповідь за підсумками 2009 року. – К.: Український інститут соціальних досліджень., 2000. – 212 с.
5. <http://ua.enter-life.ru/pages/diti-alkogolikiv.html>
6. Молода сім'я в Україні: проблеми становлення та розвитку: Тематична Державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2002 року. – К.: Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2003. – 140 с.

Распространение девиационных форм семьи в современности сопровождается негативными последствиями для всего общества, особенно для наших потомков. Разнообразная девиационная поведение, которое дети в течение всей жизни наблюдают у своих родителей способствует психологическим, интеллектуальным и физическим нарушениям их развития, в будущем может негативно отразиться на развитии всего общества.

Ключевые слова: неполные семьи, алкоголизм, насилие, девиация, дети, социальное сиротство.

Distribution of deviation of family forms in contemporary is accompanied by negative consequences for society, especially for our descendants. Various deviation of behaviour that children experience throughout their lives watching their parents promote psychological, intellectual and physical violation of their development and in the future may adversely affect the development of the whole society.

Key words: single-parent families, alcoholism, violence, deviation, children, child abandonment.